

УЛОГА РОДИТЕЉА И ЊИХОВ ОДНОС ПРЕМА ДЕТЕТУ

*Деца су најскупоценији дар и
благо који су људима поверени.
Јан Амос Коменски*

Апстракт: Родитељи и њихов став и однос према деци веома су значајни, па чак и незаменљиви чиниоци дететовог успешног развоја и васпитања. Сходно томе, у раду се указује на нека значајна педагошка обележја и на односе и ставове родитеља и деце у патријархално-ауторитарним, савремено-демократским и анархично-стихијним породичним срединама.

Иако свесни чињенице да у стварности не постоје чисти типови породице-родитеља, у раду се, условно, говори још о: престрогим, преамбициозним, пребрижним и презаузетим родитељима, и о њиховим ставовима и односима према детету-деци.

У раду су приказани и резултати испитивања о процени и мишљењу испитаника-родитеља о њиховој припадности неком од ових типова породице - родитеља, са аспекта ставова и односа према детету.

Кључне речи: дете и родитељ, типови породице-родитеља, став и однос, развој и васпитање детета-деце

Улога и значај родитеља

Дете своје рођење објављује својим неартикулисаним, снажним и опомињућим криком. Оно на тај начин даје до знања свима у окружењу, да и оно сада постоји. Постало је члан породице, кћерка или син родитеља, брат или сестра. Оно је и новодошли грађанин друштвене заједнице. Својим доласком, иако беспомоћно са одређеног аспекта живљења, дете жели да буде прихваћено, вољено и да буде равноправан члан породице. А да ли је прихваћено са радошћу или тугом и бригом, да ли је жељено или нежељено, хоће ли бити окружено с љубављу и нежношћу или хладноћом и немарношћу, зависи превасходно од уже породице, дакле родитеља, а у значајној мери, и од шире породичне средине.

Но, за већину родитеља рођење детета представља највећу могућу радост, али истовремено и изазов, стрепњу и одговорност, јер су поред улоге одгајатеља, добили и улогу васпитача и учитеља свога детета. Зато се с правом, истиче, у јавности и у литератури, да је од свих занимања најтеже бити родитељ. То је особа која је обавезна да пружи прво и основно васпитање свом детету, и да се континуирано и систематски

брине о његовом развоју, васпитању и учењу и о његовом формирању у здраву, одговорну, слободну, критичну и креативну личност.

Сходно томе, за дететово срећно детињство и младост, за његов успешан психофизички развој и квалитетан живот и рад, није априори од посебне важности, да ли је рођено у скромном породичном стану или велелепној и раскошној вили, да ли у дому инжењера, рудара, правника, ратара, лекара, механичара, учитеља, уметника, већ је веома битно да ли ће се развијати и васпитавати са љубављу и на здравим основама. Уз све то, за дететов успешан развој и васпитање, значајно је и то, да ли ће бити уважавано као равноправан члан породице, и хоће ли се уважавати његова индивидуалност, његове могућности, изражене склоности и способности. А то значи, за срећно и успешно одрастање детета у одраслу зрелу, слободну, способну и креативну личност (човека), превасходно зависи од тога какви су му родитељи-старатељи и какви су му остали чланови уже и шире породице.

Намерно се истиче појам какви, јер је веома значајно у каквој породици дете живи и ради, да ли су то угледни и цењени родитељи, каквог су темперамента и карактера, као и да ли они уважавају и прихватају дете онакво какво оно јесте, са свим његовим врлинама и манама. Посебно је значајно и какав став и однос родитељи имају према детету, како су усаглашени ставови оца и мајке и баке и деке са ставом и односом родитеља према детету. За дететов успешан развој и учење веома је битно и то, у каквој породици оно живи, потпуној или непотпуној, или пак, живи у породици нерадника или алкохоличара, која детету не може донети никакво добро.

Битно је и то у каквој породичној средини се одвија живот и рад детета, да ли је он заснован на савремено-демократском, или на патријархално-ауторитарном стилу васпитања, или су то, пак, сувише пребрижни, преамбициозни, престроги, презапослени, нестрпљиви и неуротични родитељи. Чињеница је да, и поред бројних других чинилаца, најважнију и незаменљиву улогу и значај за развој, васпитање и учење детета имају, управо, његови родитељи. Стога је, веома је битно какав стил, став, однос, поступке и методе родитељи примењују у опхођењу и комуникацији са дететом-децом.

Иначе, у свакој породичној средини детету треба омогућити да се успешно развија, васпитава и учи, тј. да задовољава бројне физиолошке, здравствене, социјалне, емоционалне, интелектуалне и друге потребе од којих зависи његов успешан живот и рад, не само у садашњости већ и будућности. То детету могу да омогуће родитељи са здравим међусобним односима, дакле, оба родитеља равноправно и са потпуном одговорношћу. То су, дакле, родитељи који га подједнако воле и разумеју, који су стрпљиви, у комуникацији расположени, а то су и они родитељи

који познају, уважавају и примењују педагошке и психолошке мере које доприносе успешности и квалитету психофизичког развоја, васпитања и учење детета-деце, и који по потреби траже савете за решавање актуелних тешкоћа и проблема и од других стручних кадрова. Ипак, иако има родитеља који и без педагошко-психолошке образованости постижу успех у васпитању деце, извесно је да би се континуираним педагошким, психолошким, здравственим и другим образовањем и оспособљавањем родитељске улоге, а оне су бројне и разноврсне, остваривале знатно успешније и квалитетније.

И поред бројних могућности које стоје родитељима на располагању за успешније и квалитетније васпитање деце, у неким породичним срединама, а на шта указују и бројна истраживања, евидентне су и бројне и разноврсне аномалије и грешке које се дешавају у породици, и које имају негативан исход у развоју, васпитању и учењу детета-деце. У те аномалије се могу уврстити и разлике у ставовима и односу чланова породице и родитеља према васпитању и подизању деце. Те разлике посебно долазе до изражаја у ставу и односу оца и мајке према детету, његовом развоју, васпитању и учењу.

Ставови оца и мајке не разликују се само по свом темпераменту и карактеру, по животном и радном искуству и по степену образовања, већ и по начину културе рада и понашања, па чак и по ставовима, уверењима и вредносним оријентацијама. " У томе има тако великих разлика да је чест случај да брачни другови, родитељи истог детета, имају потпуно различите погледе на васпитање, шта детету треба, а шта не дозвољавати, шта се од њега може или мора захтевати" (Продановић, 2000:12). Сходно томе, родитељи треба да имају у виду да је за дететов успешан развој и васпитање, веома битно ако се родитељи слажу, усаглашавају ставове и односе, и ако су емоционално стабилни и социјално зрели.

Непожељни поступци родитеља примењују се и у породичним срединама, које имају ученика-е у основној или средњој школи. Негативне реакције на проблеме учења деце, као и реакције на ниске или негативне оцене, једна су од чешћих појава због којих долази до сукоба између родитеља, чланова породице и деце. Свако дете-ученик треба да зна да има подршку родитеља, не само када добија одличне, већ и онда када се догоди да добије и лошу оцену. Уколико због лоше оцене, уместо подршке и охрабрења, дете доживљава само прекоре, критике, а од неких родитеља и казне, његов будући однос према родитељима неће се заснивати на истини и поверењу, већ на обманама и лажима.

Но поред непотребног сувишног узбуђења и неадекватне реакције на остварени успех, или негативно добијену оцену, непожељна је и незаинтересованост и равнодушност родитеља према неуспеху или негативној

оцени коју дете добије. Тада ће дете почети да сумња у себе и своје могућности и способности. У недостатку подршке и охрабрења родитеља, оно губи самопоуздање, повлачи се у себе, појављује се малодушност, психосоматске тегобе, па чак и злоупотреба средстава зависности. Зато дете треба да буде уверено да љубав према њему није условљена само постизањем успеха, већ је она евидентна и за одређене неуспехе, које оно у сарадњи са родитељима треба да превазиђе. Стога се, с правом, указује на неке од појава и проблема које прате савремену породицу, односно на појаву различитих типова породичне организације, као и на појаву различитих односа и ставова родитеља у процесу развоја, васпитања и учења детета-деце.

Типови породице и однос према детету

Прва историјска типологија породичних односа, како се истиче у стручној литератури, везана је за име америчког антрополога Луиса Моргана. Она је, са мањим изменама, интерпретирана у познатом делу Ф. Енгелса "Порекло породице, приватне својине и државе". Историјски облици породице по овој типологији су: крвно-сродничка породица, породица пуналуа (хавајски – пуналуа/близак), синдијазмичка породица, патријархална породица и моногамна породица. Ова типологија породичних облика је недовољно разјашњена, и потиснула ју је нешто уопштенија класификација, која указује на три историјска развојна ступња и облика породица. То су: традиционална породица родовског друштва са њеним бројним варијантама, патријархална породица древних цивилизација и индустријска породица.

С обзиром на развој индустријског друштва и цивилизације, а у циљу истицања специфичности савременог породичног облика и његовог развоја, указује се на следеће типове породичних облика: преиндустријска породица, индустријска породица и постиндустријска породица. Уважавајући брачну структуру породице или само генерацијску структуру, у првом случају, разликују се полигамијске и моногамне породице, а у другом случају, следећи облици: родовска породица, проширена породица, нуклеарна или коњугална породица и непотпуна породица (Pedagoška enciklopedija, 1989: 446).

М. Младеновић, типологију породице утврђује по природи својинских односа, средствима за производњу и структури унутрашњих породичних односа, поделе власти и ауторитета. То су патријархална, ауторитарна и егалитарна - демократска - савремена (Младеновић, према Станојловић, 1997: 48).

У литератури се наилази и на нове предлоге историјске типологије породице, а према ставу А. Милић историјска типологизација породице

може се засновати на три историјска модалитета: 1. Предмодерна породица (домаћа, или кућна заједница...), 2. Модерна породица (облик приватног репродуктивног нуклеуса...), 3. Постмодерна породица (интимна заједница или партнерство...), (Милић, 2001: 327).

Са становишта односа између чланова породице и уважавање педагошких обележја појединих породичних облика, јавља се и класификација коју даје Петар Мандић. У тој класификацији, доста грубо узевши, доминирају три типа породице: патријархална, грађанска и социјалистичка, уз опаску, да је тешко строго разграничити ове типове, и изоловати од других, јер не постоје строго чисти типови породице (Мандић, 1975:25). Иначе, породична организација и односи који се експлицирају за социјалистичку породицу, са становишта педагошких обележја и односа према детету, без икакве дилеме, може се сврстати у савремено-демократски тип породице, о којој се, иначе, све више говори и пише у научно-стручној литератури.

Из напред реченог, јасно се уочава да постоје различити критеријуми и ставови аутора на основу којих је могуће извршити класификацију породичних облика, односно типологију породица и породичних односа. Са педагошког аспекта, односно васпитног стила и утицаја, најприхватљивија је типологија породице која се класификује према карактеру међусобних односа, који доминирају у оквиру породице. Тако би се, према овом критеријуму и схватању већине аутора, могла прихватити два основна обележја породичних односа, а то су: патријархално-ауторитарни и демократско-егалитарни (Pedagoška enciklopedija, А. М., 1989, 447), односно патријархално-аутократски и савремено-демократски (Станојловић, 1997: 48). А, с обзиром на ауторитет родитеља, и према низу васпитних поступака који се користе у савременој породици, у литератури се указује и говори и о стиливима васпитања породице, а то су ауторитарни, попустљиви (педоцентристички) и демократски стил (Zagorac, prema Rosić, 1998: 86). Иначе, ове типологије имају значајну примену у процесу проучавања односа и ставова родитеља и деце, као и васпитних поступака и васпитних стилова у породици.

Патријархално-ауторитарна породица и однос према деци

Када се говори о патријархално-ауторитарној породици у овом времену, са аспекта породичних односа и појединих педагошких обележја, има се у виду да то није она породична средина из најранијег периода развоја, коју су, најчешће, чиниле велике скупине људи-задруге са посебним и специфичним обележјима. О њој се говори само са одређених аспеката карактеристичних за некадашњу патријархалну породицу, а који

су се задржали још увек и у извесним породичним срединама у садашњем тренутку живљења и рада. То се превасходно односи на породичну организацију, стил руковођења, или на ставове и односе родитеља према деци.

У овим породичним срединама, породични односи су, углавном, засновани на хијерархијском распореду моћи између чланова породице. У њима доминира најстарији мушки члан породице, најчешће, отац. Он задржава власт, и настоји да обезбеди послушност и свих осталих чланова породице, а то су, углавном, жена и деца. Његов ауторитаран став најчешће захтева строгу послушност деце према родитељима и старијим члановима породице. Овај тип породице је затворен у себе и значајно удаљен од савременог јавног живота. У њој се, по сваку цену, настоји одржати традиција која потиче из старе патријархалне породице, уз значајне напоре да се за ту традицију вежу и деца.

У патријархалној породичној средини, углавном доминира аутократски, односно ауторитарни стил руковођења и васпитања. Аутократским стилем руковођења и ауторитарним ставом и односом према деци, родитељи желе да господаре својом децом, траже њихову покорност и послушност и безусловно истичу себе као непогрешиву личност. У овим породичним срединама не уважавају се стварне потреба и интереси деце, не поштује се личност детета, а уз примену забрани и казни, родитељи настоје да се дете што више заплаши, дисциплинује и да се наредбодавцу, најчешће оцу, у неким срединама и мајци, из страха у свему покорав.

У таквим породицама деца се налазе у веома тешкој и, за њихов развој, васпитање и учење, сложеној животној и радној ситуацији. Ауторитарни родитељи могу да утичу на развој бројних негативних особина код деце, као што су: страх, покорност, грубост, окрутност, агресивност и др. З. Голубовић истиче да " дете које је одгајано у ауторитарној средини (друштвеној и породичној) биће склоније да формира хетеронормни систем вредности, тј. да прихвата процене и пожељне стандарде од ауторитета и важних особа уместо да се привикава да само врши селекцију и да формира сопствена опредељења " (Golubović, 1981:199). Дакле, уместо да се дете подстиче на што успешнији развој, родитељи га у томе спречавају, правдајући се тиме, да се понашају у складу са дететовим потребама и интересима.

Но у том контексту у таквим породичним срединама, могу се чути и различите фразе, као на пример, " Уради како ти ја кажем ", а уколико дете, иако је то реткост због страха од казне, покуша да искаже и своје мишљење, одмах се прекида повиком, на пример, " Од кога си то научио, од мене сигурно ниси ", " Шта ти знаш..." и сл., уместо, оне лепе народне и поучне изреке " Размисли својом главом " или још боље "

Размисли о томе, Процени сам и сл.". У овим породичним срединама, има и родитеља који занемарују и потребе пубесцента или адолесцента. Лишавају их свих иницијатива, контролишу сваки корак и покрет детета, прете, уцењују, одузимају му право на властито мишљење, врше разне притиске на личност детета, јер све мора бити како они мисле и кажу и захтевају од њега. Дакле, ови родитељи губе из вида да постоји и друга истина, и да такви поступци воде децу и младе у велики ризик поремећеног облика понашања, као и у малолетничку делинквенцију. Родитељи треба да имају у виду да пубесценти и адолесценти у прелазном добу између детињства, младости и зрелости преживљавају бројне тешкоће и проблеме, као што су промене у организму, социјални и емоционални проблеми, проблеми са учењем и други.

У понеким ауторитарним породичним срединама, чешће у сеоским, као и у породицама у којима је дете принуђено да живи са очухом или маћехом, још увек се могу сусрести и такви односи родитеља-старатеља, којима се искоришћавају деца у обављању тешких физичких послова, при чему се не уважавајући стварне могућности и способности. Код понеких породица аутократског стила васпитања, још увек је присутно и тешко физичко кажњавање деце, као што су: ударац ногом по телу, ударци уз употребу помоћних средстава, вучење за косу, за нос, употреба омаловажавајућих погрдних, а понекад за дететову душу и погубних речи и израза и друго.

Осим ових непожељних појава, у неким патријархално-ауторитарним породицама присутни су и такви ставови и односи према деци који могу имати и позитиван утицај на њихов развој и васпитање. Тако се, на пример, у овим породицама може обезбедити адекватно радно васпитање, правилан однос према раду, стицање позитивних радних навика, нека пожељна социјална својства, као и бројне позитивне моралне особине. А, све то има смисла и може имати позитиван утицај на дете, само онда ако су радни захтеви примерени деци, тј. њиховим могућностима, способностима и склоностима и уколико се уважавају потребе и интереси деце.

Но, у процесу убрзаних друштвено-економских односа и све веће демократизације у стилу живљења и рада, како у сеоским, тако и у градским срединама, нагло долази и до промена у структури и функционисању ових породица, па и у мењању њихових ставова и односа према деци у процесу васпитног рада. И ауторитарни стил васпитања све више уступа место ауторитативном, губи се превласт оца, као и његова доминантна улога, у корист уважавања и осталих чланова породице, жене и деце. На све то, значајно је утицало и утиче и запошљавање жена (мајки) и све виши ниво школовања и осамостаљивања деце, као чланова породице. И одређена истраживања указују, да од три обрасца посту-

пања, а то су ауторитарни, ауторитативни и пермисивни, само ауторитативни омогућава код деце самоконтролу, независност, самопоуздање, заинтересованост и компетентност (Diana Baumrid, према Milić, 2001:212).

Савремено-демократски тип породице и однос према деци

Без обзира на то што се кроз различите полемике и расправе се све више указује да је породица у дубокој кризи, и да је криза породице на одређен начин и продукт савремених друштвено-економских догађања, сматра се да је демократско-ауторитативни тип породице, све израженији и верује се да ће он и у будућности све више да се усавршава. Ипак, и поред савременог приступа неги, развоју и васпитању деце, и у овим породичним срединама уочавају се видне разлике. Те разлике се испољавају у њиховом стилу живота и рада, ставу и односу према васпитању и учењу деце, што зависи од степена економске развијености породице, нивоа стеченог образовања родитеља, њиховог темперамента и карактера, образовног и културног нивоа и слично.

У бројној научно-стручној литератури се указује да демократски или ауторитативни стил руковођења претпоставља савремени тип васпитања. Свој ауторитет и захтеве који се постављају пред децу родитељи у овим породицама најчешће заснивају на равноправности, узајамном разумевању, уважавању и помагању деци у развоју и учењу. Дете у овим породичним срединама, углавном, се налази у позицији субјекта, као равноправан и уважаван члан породице. Њу карактерише узајамна љубав и међусобна пажња између самих родитеља, као и родитеља и њихове деце. Родитељи настоје да себи и деци живот и рад у свом породичном миљеу учине што садржајнијим и пријатнијим. Односи мајке и оца према деци су усаглашени и равноправно усмерени у односу на пол, способности, склоности и могућности детета, што није карактеристично и за потријахално-ауторитарни тип породице.

Заједничким напорима, стеченим знањима и умењима, родитељи одговорно утичу на дечји психо-физички развој, настоје, и углавном успевају, да што боље упознају своје дете (децу), да утичу на развој њихових позитивних особина, да са разумевањем прихвате и утичу на отклањање негативних поступака и особина код деце. На децу васпитно делују најчешће личним примером и остварују, правовремено и са разумевањем, увид у дечји рад и остварене резултате. Ови родитељи уважавају исказане и изражене могућности, способности и склоности свога детета. Они имају пуно поверење у себе и своје поступке, као и пуно поверење у своје дете-децу. У односу, ставу и захтевима према детету, настоје да делују ауторитетом а не ауторитарно, уважавају слободу, подстичу и

захтевају одговорност, а не и распуштеност детета, разликују истинску љубав од слепог приврежности и др.

Родитељи овог типа породице најчешће се природно понашају у опхођењу са децом, играју се и смеју са њима, комуникацију успостављају благим емоционалним тоном, али по потреби знају и да се "наљуте" и да понекад и "повишеним", али не и "злобним", тоном укажу на неприхватљив поступак који мора да се исправи, или дата обавеза квалитетно изврши. У стању су да деци признају своју грешку, па и да им кажу да нешто и не знају, уколико не могу да одговоре на нека дечја питања, којих, иначе, има много, и спремни су да коригују своје захтеве и примењене васпитне мере.

У овој породици ретко се могу чути неукусна пребацивања, као што су на пример: "Видећеш ти ... када ти отац дође..." или "Тако нешто си само од мајке могао да чујеш видиш, научиш", или "То си видео и чуо од свога друга, иако ти је речено да се са њим више не дружиш" и слично. Родитељи су, углавном, усмерени на подстицање и охрабривање детета, тако да су деца у овим породицама најчешће живахна, весела и срећна, што се лако уочава на њиховом озареном лицу, у односу на децу из ауторитарних породица или децу престојих родитељима, која су тужна, несрећна, уплахирана, нервозна и др. Деца у демократски оријентисаним породичним срединама имају пуно разумевање и када су тужна, забринута, па чак и када су на некога или нешто љута.

Дете из ових породица у свом родитељу види блиског сарадника и најбољег учитеља, јер поштује његову личност, даје му за право да исказује властити идентитет, и по потреби учествује у решавању сложених проблема у којима се свако дете може да се нађе. Ови родитељи деци дају смернице и савете, али не намећу круту и сурову дисциплину. Објашњавају деци своје поступке и дозвољавају им да имају утицаја на доношење за њих и за родитеље важних одлука. Деца ових родитеља, најчешће, смело, отворено и искрено говоре о својим успесима и неуспесима, о ономе што се догодило у школи, на улици у друштву вршњака, као и о негативним поступцима које су они учинили у кући, школи, излету, позоришту или на игралишту са друштвом. Комуникација између деце и родитеља најчешће се одвија на књижевном језику, заснована је на стварности и истинитости без тепања и удварања. Тако се ретко може чути да се детету уместо сине каже кћери и обратно, или се, уместо правог имена, употреби неки скраћени назив-надимак и слично.

Дете школског узраста у овом типу породице, налази се у повољнијем положају у односу на дете ауторитарних родитеља. Оно знатно лакше прихвата свој неуспех у учењу, јер се не плаши и не очекује строгу казну, а знано је да и најбољи ученик понекад може да погреша и задатак погрешно да уради. Деца кад год желе да родитељу нешто исприча-

ју, они их обавезно саслушају и, по потреби, васпитно усмеравају, коригују и обавезују. Не грде васпитаче, наставнике, другове са игралишта, пред дететом, ако су неправилно поступили према њему, већ се комуникација родитеља са њима лично успоставља и неспоразуми, на обострано задовољство, успешно отклањају.

Зато су овакви родитељи и веома добри сарадници васпитача у предшколским установама и наставника у основним и средњим школама. Угледни су и у својој ужој и широј друштвеној средини и служе за пример, како другим родитељима тако и њиховој деци. Иако ових родитеља, већ има највише, било би добро да их је још више, а извесно је да ће их и бити знатно више.

Анархично-стихијни тип породице и однос према деци

Овај тип породице, са аспекта стила руковођења и односа према васпитању детета, углавном, се заснива на препуштању детета самом себи. Присутна је и недоследна и недовољна дисциплина, која утиче на колебљивост, неодлучност и недовољну самоконтролу детета. Родитељи овог типа породице су сувише и попустљиви, па се у литератури указује и на попустљиви (педоцентристички) стил васпитања. Дете је центар породице којем се подређују сви њени чланови, значи и родитељи. Удовољава се његовим захтевима, жељама, па чак и разноврсним хировима. Због претеране анархичности и слободе детета, родитељи не васпитавају своје дете, већ дете утиче на васпитање родитеља. У овој породичној средини детету се не омогућава да изгради властиту личност, већ се подржава његова себичност, безобзирност, умишљеност и доминантност (Rosić, 1998: 86).

Дакле, у овим породичним срединама, често се иде и крајност у процесу развоја и васпитања детета. Давање детету потпуне слободе, и не постављање адекватних захтева према њему, доводи до анархичних односа између родитеља и деце. А то је, у ствари, површан и неодговоран приступ родитеља према правилном развоју и васпитању детета, а не демократски однос према детету, иза којег се родитељи крију. Овакав однос родитеља према детету не доприноси правилном и успешном друштвено-моралном развоју и васпитању, већ се код детета развија мноштво негативних својстава као што су: егоизам, неодговорност, недисциплинованост према себи и другима, безбрижност, као и неспособност прихватања и испуњавања обавеза и задатака, како у породици, тако и у школи, и неспособност успостављања сарадничких односа између чланова породице и вршњака у школи. (Станојловић, 1997: 50).

К. Гргин указује да стихијски стил у којем углавном доминирају непожељни васпитни поступци, као што су: попуштање, олако прелажење

преко грешака у понашању и занемаривање детета, као и неконструктивне критике, примедбе и др. негативно утичу на развој и васпитање детета-деце. Што се тиче социјалне пожељности која подразумева прилагођавање на захтеве одраслих, истиче се да стихијски стил руковођења рађа у деци осећај да им је све дозвољено, па и не прилагођавање одраслима. Но, када је у питању социјална зрелост, под којом се подразумева развој самосвести и самосталности у мишљењу, те и пораст осећаја одговорности за друге, у деце стихијских родитеља значајно је нижа социјална зрелост, а њихова социјална пожељност и зрелост се углавном развија под утицајем других и међусобно различитих фактора социјализације (L., Grgin, 1982: 147).

Родитељи и њихов став и однос према детету

Осим претходно наведене типологије породице, у стручној литератури постоје и бројне друге поделе, јер се родитељи међусобно разликују не само по занимању, стеченом степену образовања, већ и по личном ставу и односу према детету и приступу његовом развоју, васпитању и учењу. Да би родитељи што поузданије препознали себе, свој став и васпитно деловање, да би васпитачи и наставници у образовно-васпитним установама разумели став и однос родитеља према детету, а у циљу остваривања што квалитетније сарадње, указује се, истина само у грубим цртама, и на другу типологију родитеља засновану на њиховим односима и ставовима према детету-деци. При томе, треба увек имати у виду, да у стварности не постоје чисти типови родитеља, чисти стилови руковођења, и увек и у различитим животним ситуацијама, исти односи и ставови родитеља према детету.

Но без обзира на различите ставове и односе које родитељи имају према детету-деци, као на пример, непримерени родитељи, родитељ алкохоличар, родитељ контролор, родитељ вербални, физички и сексуални злостављач, које неки од аутора у литератури сврставају у тзв. "отровне" родитеље, у раду ће се експлицирати само неки од односа и ставова родитеља, за које се сматра да, углавном, непожељно утичу на развој, васпитање и учење детета-деце, иако је јасно да би се могло и требало, а што се мање чини, говорити и мноштву позитивних ставова и односа родитеља према детету. Тако се, условно (у литератури је то и највише елаборирано) може говорити о: престрогим родитељима, преамбициозним родитељима, пребрижним родитељима, презаузетим родитељима и неуротичним родитељима.

Престроги родитељи и њихов став и однос према детету

Ретке су породичне средине у којима се дете негује, одраста, васпитава и учи, а да у њима родитељи нису повремено, истина неки чешће, а неки и знатно ређе, показали и своју строгају према детету. Неки родитељи је исказује без обзира на дететову старосну доб, склоности, способности и могућности, а често и без заиста стварне потребе. Но, није претерано и за дете погубно, ако се та повремена строга одвија у неким педагошко прихватљивим нормама. Јер, "строгост не искључује нежност, доброту и поштовање индивидуалности и достојанства личности, и обратно - доброта никада не искључује одређене захтеве целисходне строгости" (Станојловић, 1997:69). Њена функционалност зависи од тога када се и на ком нивоу строга родитеља према деци исказује и примењује. Она може бити применљива само уколико то за децу не представља малтретирање, омаловажавање, тортуру, насиље и друго. Дакле, бити строг родитељ према детету само у одређеним животним и радним ситуацијама је и нужно зло, које је тешко избећи, али бити престрог, као и често строг родитељ према детету-деци, је потпуно неприхватљиво и за дечји развој, васпитање и учење чак и веома погубно.

Ко су престроги родитељи? То су, у ствари, најчешће наредбодавци, према којима се дете-деца односе са страхопоштовањем. Најчешће су престроги, а понекад и веома сурови према деци очеви, што се никако не сме и не може генерализовати, јер у неким породичним срединама, престрог однос према детету-деци чак исказују и мајке. Престроги родитељи деци постављају веома сложене и веома тешке захтеве, које она, због својих могућности, способности и склоности, често нису у стању да испуне. Све што они захтевају од деце мора да се оствари без поговора и на само њихов захтевани и задати начин. Дакле, губи се из вида да се можда неки од захтева и задатака могу и другачије на ефикаснији и квалитетнији начин остварити и решити.

Престроги родитељи не уважавају чињеницу да честа грубост и суровост, угњетавају и разарају душу и психу детета. Код таквих родитеља деца су, у млађем животном добу, углавном, повучена, сувише мирна, и не понашају се природно, већ усиљено и вештачки. Деца из такве породичне средине, у друштву са вршњацима, и не само према њима, склони су и исказивању нетрпељивости и агресивности. Својом агресивношћу и осећајно хладним односом према детету престроги родитељи одгајају агресивну, хладну, несигурну плашљиву и неуротичну децу.

Због престрог односа родитеља, деца стално живе у страху од могуће казне, тортуре и насиља, без обзира на то, да ли су или нису урадили нешто "недопустиво", "погрешно". Осим престрогости, и честа строга родитеља, гуши дететову вољу за животом и уништава личност де-

тета у развоју. Такав став и однос утиче на свест детета о личној неспособности, слабостима и немоћи, дакле, утиче на дететову негативну слику о себи и самоцењењу-самопоштовању. Уз све то, код детета се развија злоба, повећава завист, осећање повређености, јача гнев и стално расте незадовољство. Неправде које му се наносе из дана у дан, у детету, одједном, могу изазвати и бунт. Оно постаје грубо, недисциплиновано, па чак у појединим ситуацијама и веома агресивно. Своју грубост и агресивност дете, углавном, испољава изван породице, у вртићу, школи, на улици. Најчешће долази у конфликт са својим вршњацима, прави испаде, а временом постаје и велики васпитни и социјални проблем. Нека од њих чине и таква недела да се могу сврстати у облике деликвентног малолетничког понашања.

Осим наведених облика негативног понашања, дете у престојим, суровим и учестало строгим породичним срединама, због своје повучености, утучености, патње, бола и честе нервозе може да постане и неуротично па чак и потпуно несигурно у себе и своје могућности и способности. Све то доприноси и његовом неуспеху у раду, и у школском учењу, те нека од деце налазе „спас“ у бежању од породице и школе. На тај начин, притиснуто гневом и очајањем, дете исказује протест, бунт против сталног потчињавања, бранећи своје право на самосталност, достојанство и слободу живљења.

Међутим, грубу строгост и суровост неких родитеља у опхођењу са децом треба разликовати од строгости оних родитеља који уважавају индивидуалитет детета и који од њега само доследно захтевају извршавање одређених обавеза и радних задатака, усклађених са његовим потребама, могућностима и способностима. Родитељи који су строги, не само према детету, већ и према себи, који уважавају дете онакво какво оно јесте, који га разумеју и воле, који никада не заборављају да су и сами били деца, и који личним позитивним примером утичу на њих, имају право да по потреби буду строги и захтевни у извршавању радних обавеза, развоју културе рада, уважавању норми понашања, извршавању школских и других задатака.

Породица у којој сваки члан има једнако лично право, а и обавезу да изврши радни задатак, што се односи и на дете, захвална је породица за његово успешно васпитање и развој. Ако се, на пример, од детета захтева да уради домаћи задатак добијен у школи, да поспреми своју собу и личне ствари (играчке, књиге, одећу и обућу), да пружи услугу и помоћ мајци или оцу у обављању одређених послова, примерених његовом узрасту, уз одобрење да се у дворишту или стану извесно време игра са својим вршњацима, да одгледа неку васпитно-образовну емисију или филм на ТВ, али не и оне емисије или филмове у којима врви агресивност и насилништво, да оде у посету другу и другарици, у одређено и за

одређено време, то се не може схватити као престрог однос родитеља према детету, већ је то поштовање кућног реда и уважавања рада, као нужне потребе сваког човека и детета.

Разлози због којих су родитељи према детету престроги, па чак и сурови, бројни су и разноврсни. Могу да буду: тешко прихватање обавеза да брину о нези и васпитању детета; дете их спутава у остваривању неких, виших, циљева и планова; незадовољство својим положајем у друштву, на радном месту и оствареним резултатима; жеља да се наметну и да у породици буду господари; поремећени односи у породици, посебно између супружника, када строгоћа омогућава да се заведе кућни ред; нервоза и неуротичност, које поспешује бука, дечија граја, несташлук; примена негативног искуства родитеља у својој породици; реаговање без контроле, не признавање кривице и др.

И неуспех детета у школи, одређени родитељи доживљавају и као свој неуспех, па чак и своју велику срамоту, што, такође, може бити један од узрока престрогости родитеља према детету. Родитељи губе се из вида да интензивно исказивање беса, праћено псовкама, претњама, прекорима и казнама још дубље гура дете у неуспех. Оно се не може концентрирати на учење, губи самопоуздање, повлачи се у себе, а није искључена и агресивност, као одбрамбени механизам, од свега онога што га прати од престрогих родитеља.

Ови или неки други разлози, не би смели да буду изговор за примену престрогих поступака или суровог опхођења родитеља са децом. Они треба да се критички односе према себи, да преиспитују своје ставове и однос у васпитању, а за тешко решиве проблеме да затраже и стручну помоћ. Адекватну помоћ у изградњи ставова и односа према васпитању деце, треба да им пружи васпитачи, наставници и педагошко-психолошка служба васпитно-образовних установа, центри за социјални рад и друге стручне институције и органи. Зато би педагози, психолози, социјални радници, васпитачи у предшколским установама и наставници у школама морали да воде рачуна да њихове изјаве дате родитељима, о уоченим непожељним облицима понашања, неуспеху у школи и сл., не буду повод за још већу строгоћу родитеља према детету, а која најчешће резултира укором и казном, и појачаним страхом детета. Ови родитељи могу да буду и добри сарадници наставника и стручних сарадника, али им превасходно треба говорити о позитивним резултатима рада детета. А за све проблеме који прате дете, треба предлагати адекватне педагошке и психолошке мере и, уз договор и заједничким активностима родитеља и стручних кадрова, радити на њиховом разрешавању.

Преамбициозни родитељи и њихов став и однос према детету

Родитељи са нездравим и неприхватљивим амбицијама, који желе да, по сваку цену, њихово дете (деца) буде изнад других, да је најбоље, па чак и најпапетније, много су захтевни и не прежу од оптерећења детета бројним обавезама. Они на тај начин не уважавају узраст, изражене могућности и способности детета. Тако, понеки родитељи своје неостварене жеље из младости, по сваку цену, настоје да остваре кроз своје дете, без обзира на то да ли су то и жеље самог детета. У још незавиднијем положају налази се дете, уколико су амбиције оца и мајке значајно различите. Тако би, на пример, амбициозна мајка хтела да јој дете буде успешан лекар, јер она то није успела, а отац би опет желео да се настави инжењерска или адвокатска традиција његове породице, а понеки чак и да буде савршени уметник, спортиста, без обзира на његове афинитете и способности. Знатно су ређи родитељи који исказују амбициозност у томе, да им дете буде што успешнији произвођач, трговац, и за многа друга, још увек мање „цењена“ занимања и др.

Преамбициозност родитеља знатно је уочљива већ на самом почетку школовања детета. Од детета се захтева да буде „одликаш“ и то са петицама из свих наставних предмета, без обзира на његове могућности и способности. Уз обавезно школско учење, ови родитељи детету намећу и много друге обавезе које су за дете велико оптерећење. Захтева се од детета, да поред учења једног, уче и други, па чак и трећи страни језик, да истовремено похађа музичку школу, да одлази код приватног учитеља и учи свирати на неком музичком инструменту, да буде члан подмлатка спортског и културно-уметничког друштва, да похађа додатну школу за математичаре и слично. Истина, има деце са израженим диспозицијама и склоностима за одређене активности, деце која су заиста талентована за неке области, деце чији је степен интелигенције изнад просека, али је сасвим сигурно да и она не могу да остваре увек висок резултат и успех који родитељи очекују од њих у бројним, не жељеним, већ наметнутим активностима.

Родитељи треба да уважавају чињеницу да и дете има своје потребе, интересе и жеље, и да се оно, због велике преамбициозности родитеља, налази у веома тешкој животној и радној ситуацији. Сувише високе амбиције посебно не могу да остваре деца чије су могућности и способности знатно мање, а од њих се, такође, очекује сувише висок успех, како у школи, тако и у многим другим активностима. Због преамбициозног става и односа родитеља и немогућности да превисоке захтеве оствари, дете губи веру у своје могућности, способности и склоности. Оно постаје безвољно, може се догодити и да омрзне школу, па чак и родитеље. Неки од родитеља уместо да дете растерете превеликих обавеза, они по-

кушавају да разлоге за „неуспех“ нађу изван детета и породице, најчешће у „погрешном“ раду наставника. Сваки родитељ треба да уочи претеране и одвоји их од здравих амбиција, јер се само примереним и реалним захтевима дете подстиче на рад и за остваривање успеха у раду, а то је и веома битан услов за његов успешан развој и напредовање. Поред бројних радних обавеза, дете које иде у школу, мора да има и доста слободног времена, које ће искористити за своје личне потребе и задовољавање својих интересовања, амбиција и жеља.

Преамбициозни родитељи могу бити добри сарадници васпитача, наставника и стручних сарадника, ако им се прилази на адекватан начин и уз ваљане аргументе указује на стварне могућности, способности и изражене склоности њиховог детета.

Пребрижни родитељи и њихов став и однос према детету

На особен начин у процесу развоја и васпитања детета греше прекомерно ревносни тј. пребрижни родитељи. Такав став и однос родитеља према детету није тешко препознати. Најчешће су то мајке, мада у савременој породици и отац све чешће преузима бригу у нези и васпитању деце, те се и очеви у неким породичним срединама, појављују као пребрижни родитељи. То су, у ствари, родитељи који не могу да сагледају стварне могућности и изражене способности и склоности свога детета. Сва дешавања око детета и све његове активности покушавају да ставе под пуну контролу. Истина, контрола родитеља према детету се не може игнорисати, али само уколико је заснована на разуму и уколико је усклађена са стварним дејим потребама. То може бити потреба за заштитом, потреба за усмеравањем, потреба за одређеном помоћи и сл.

Пребрижни родитељи спутавају деју самосталност, слободу исказивања и преузимање иницијативе. Стално мотре на дете, не испуштајући из вида ни један његов поступак и изговорену реч. Увек настоје да буду уз њега, ма шта радило и где се налазило. Ови родитељи делују плашљиво и претерано заштитнички, и уместо радости, они уносе немир и страх у развоју и васпитању детета.

Уместо да код детета-деце развијају самосталност, подстичу дететову сигурност и самоиницијативност, ови родитељи се укључују у обављање бројних активности и радних задатака, које би и дете могло и морало само да обавља. Они га, на пример, хране, како се не би испрљало, облаче га, и преко мере, како се не би прехладило, забрањују му да се дружи са вршњацима, јер може да прихвати неке „ружне манире“, да се посвађа или још горе, потуче и слично. Уколико се нешто од овога детету и догоди, извесно је да мора да се деси (прехлада, повреда, лоша оцена, неспоразум са вршњаком из комшилука и др.), одмах се интервенише,

најчешће без оправданог разлога. Одлази се лекару, иде се у вртић васпитачу или у школу наставнику, директору, комшији на врата и сл. Дакле, пребрижни родитељи свим и свачим се служе како би „заштитили“ своје дете, коме је учињена „неправда“, иако то могу бити, а често и јесу, безазлене ситуације, незгоде или појаве кроз које свако дете треба да прође. Уместо да одгајају и васпитавају, не само срцем, већ и срцем и разумом, сигурно и слободно, они одгајају и васпитавају несигурно и плашљиво дете.

Дете таквих родитеља најчешће је неспособно да самостално преузима одговорност и да самоиницијативно ступа у радне активности, које су у складу са његовим потребама, интересима и жељама. У свим радним активностима, оно је сувише опрезно, послушно, несигурно, плашљиво, без вере у своје могућности, способности и склоности, често и са комплексом ниже вредности. Све то може за дете да буде и погубно у његовом каснијем животу и раду и зато родитељи не треба да преузимају на себе оне радне обавезе, кућне, школске или друге, које дете може, и за своје добро, мора само да уради. Неприхватљива је појава да родитељи стално уче заједно са дететом, да му учестало, они раде домаћи задатак, да га, без потребе, одводе у школу и доводе из ње, да га одводе код другга, да му забрањују дружење са вршњацима и слично. Јер, стално туторство над дететом, лишава га његове природности, самоиницијативе, спутава му слободу живљења и рада и ускраћује му срећно детињство. Помоћ детету од стране родитеља је неопходна, али само онда када то детету може бити од користи за његов даљи успешнији рад и учење, јер због пребрижности родитеља дете се од ране младости навикава да буде у центру пажње и сталне бриге, што може да га води у себичност, уображеност и егоизам, у постављање учесталих, па чак и нереалних захтева. Због тога оно, у каснијем животном добу, тражи ослонац и помоћ од родитеља и онда када му она уопште није потребна.

Пребрижни родитељи су, најчешће, незахвални сарадници васпитача у предшколским установама, наставника и стручних сарадника у школама. Неспоразуми се углавном појављују због тога, што они сматрају да је пребрижност врлина коју би морали да имају и сви други родитељи, а понеки је захтевају и од васпитача, наставника и стручних сарадника, када је њихово дете у питању. Често имају примедбе на „погрешне“ поступке васпитача и наставника, спремни су да им дају бројне предлоге и савете, а понеки знају да у васпитно-образовним установама траже за своје дете и посебан третман и боље оцене, не уважавајући стварне резултате које дете постиже.

Васпитачи, наставници и стручни сарадници, примењујући савремене принципе, методе и средства у сарадњи са овим родитељима, треба да утичу, уз потпуно уважавање личности ових родитеља, на промену њи-

хових ставова и поступака у васпитању и учењу детета. Убеђивати ове родитеље да се не плаше за своје дете док је у вртићу или у школи најчешће је бескорисно, већ је код њих потребно стварати уверење да могу и треба да имају поверење у рад и однос васпитача, наставника и стручног сарадника према детету. Треба им чешће износити позитивне примере из домена понашања и рада њиховог детета. Редовно им треба указивати да и без њихове помоћи дете може самостално да извршава многе радне, а то подразумева и школске, обавезе, да је прихваћено од својих вршњака и да се адекватно и коректно понаша у друштву са њима. Свакако, увек их треба саслушати, јер често имају шта да кажу за своје дете, али ваљаним аргументима треба утицати на њих како би променили свој однос и став према детету.

Презаузети родитељи и њихов став и однос према детету

Породицу, у данашње време, чине и родитељи, превасходно очеви, у последње време све више и мајке, који се мало или скоро никако не баве неговањем и васпитањем деце. То су родитељи, који су сувише презаузети професионалним и другим активностима, и тиме се изговарају да нису у стању да адекватно утичу на развој и васпитање детета. Лако их је препознати, јер су увек у некој журби и са честим изговором да никада немају довољно времена, не само за дете, већ, уопште, за заједнички породични живот. Опседнути су разним пословима, понекад и оним који су неважни, уместо да што више времена проведу са дететом, како би допринели његовом успешнијем психо-физичком развоју и квалитетнијем васпитању и учењу. На то веома лепо указује и афоризам Душка Радовића „Децо, тата вам је на преферансу, мама на ФЕСТ-у, вечера у фрижидеру, а шериф Меклауд на првом програму“.

Ако родитељи немају довољно времена да се више баве дететом, и ако је оно поверено на негу баки или деки, или се налази код васпитача у предшколској установи или код наставника у школи, треба да знају да ће дете, у том случају, дужи део времена бити препуштено само себи и утицају бројних других чинилаца. Због своје раздвојености од родитеља, дете долази у разна искушења која могу негативно да утичу на његов развој и васпитање. Такви родитељи губе из вида да деца траже подршку и да имају потребу да што више буду у друштву родитеља, не само у раном детињству, већ и у каснијем развојном периоду. То је посебно изражено код деце предшколског и млађег школског узраста. Јер, што је дете млађе, родитељи су у већој обавези да му обезбеде услове за бављење што разноврснијим активностима, како би се оно што успешније психо-физици развијало и што квалитетније васпитавало и при-

премало за многе и разноврсне обавезе и задатке које га чекају поласком у школи и за време школовања.

Разговори, заједничке шетње, посете културним, спортским и другим установама, организоване активности са вршњацима одговарају сваком детету. То га чини ведрим, радосним и срећним. За дете није довољно што родитељи своје одсуствовање од куће, недовољну пажњу и бригу према њему надокнађују „свим и свачим“, па и куповином скупочених играчака. По правилу, дете се у датом тренутку обрадује новој играчки, иако неке од њих чак и не одговарају узрасту детета, али оне никако не могу да замене родитеља. Сваки родитељ треба да зна да дете жели оба родитеља. Оно жели да са родитељима подели, не само радост, већ и бригу и тугу, да се игра, разговора. Најгоре је томе што су презаузети родитељи, и за време боравка у кући, најчешће нервозни, опседнути својим обавезама, не могу да се опусте и створе пријатну породичну атмосферу у којој би се и дете угодно и сигурно осећало.

Недопустиво је, а за дете и веома шокантно, када, на пример, долазећи из вртића, школе, позоришта, са излета, жели да исприча нешто, било о васпитачици, учитељици, другу, другарици, било утисак са излета, из позоришта, а родитељ, коме се обраћа, каже „Сада немам времена за те приче“, „Остави ме на миру, видиш да радим“, „Престани, хоћу да се одморим, боли ме глава“ и сл. Иницијатива за разговор не треба да долази само од деце, иако деца воле да питају, већ и од самих родитеља, без обзира на њихову велику презаузетост радним обавезама. Они треба да обезбеде време за дружење са дететом, па макар то била само субота и недеља. И ови дани, ако се ваљано искористе, могу за децу бити од велике користи.

Било би изузетно добро, када би родитељи могли да ускладе своје превелике радне обавезе у предузећу, установи, тако да што чешће један од родитеља буде са дететом у кућном амбијенту. Тако би родитељи били поштеђени разних непријатности и изненађења која им могу приредити деца, што се, иначе, дешава код презаузетих родитеља, а дете препуштају на негу и васпитање другим особама. Но и те особе, а то су најчешће баке и деке, други чланови породице или стручне особе радно задужене за негу, развој и васпитање детета, и поред изражене жеље и хтења, не могу деци надоместити љубав, пажњу, угодност, пријатност и срећу као родитељи. Дека и бака, а по потреби и други чланови породице могу помоћи родитељима, а никако и да их замене у процесу развоја и васпитања детета. Ако, већ дете мора да буде без родитеља, оно мора да буде поверено, бар један део дана и професионалним васпитачима, а зависно од узраста и стручним кадровима у васпитно-образовним установама, а не да остаје само по цео дан у породичном дому.

Васпитачи, наставници, стручни сарадници и сви они који остварују сарадњу са овим родитељима, морају да им указују на неопходност дружења и што чешћег борава са децом. Кроз бројне облике сарадње, ваља им аргументовано указивати на све последице њихове презаузетости и занемаривања детета. Треба им дати до знања да је за успешан развој, васпитање и учење детета родитељ незаменљив чинилац, без обзира на то, на ком се узрасту дете-деца налазе.

Методолошки аспект истраживања

Многа проучавања и истраживања, која су се бавила васпитањем деце у породици, указују, условно, на различите типове родитеља, њихове стилове васпитања, као и на различите ставове и односе родитеља према деци. И то не без разлога, јер од тих чинилаца увелико зависи ефикасност и квалитет развоја, васпитања и учења деце. Но, осим доминантног проучавања социо-економског и других утицаја родитеља на развој, васпитање и учење деце, сматрало се за потребу сазнати и то у коју типологију породичног стила васпитања, као и става и односа према детету-деци, испитани родитељи сврставају своју породицу и себе као родитеља.

Циљ истраживања и задаци истраживања

Циљ истраживања био је да родитељи процене, а потом и искажу своје мишљење, односно ставове: да ли и на ком нивоу они припадају неком од типова породице: патријархално-ауторитарној, савремено-демократској или анархично-стихијној, и да ли је и на ком нивоу и њихов став и однос према детету: престој, пребрижан, преамбициозан, презаузет или учестало нервозан, или, пак, неуротичан.

Задаци истраживања су:

- утврдити ставове и мишљење родитеља о њиховој припадности неком од типова породица и
- утврдити ставове и мишљења родитеља о неким њиховим ставовима и односу према детету-деци у процесу развоја и васпитања.

Методе, технике и инструменат истраживања

Полазећи од циља и задатака истраживања примењена је дескриптивна, односно емпиријско-неекспериментална метода. Коришћена је техника студијске анализе релевантне научне и стручне литературе и техника процењивања скалирањем.

Техника скалирања користила се у процењивању интензитета варијабли релевантних са аспекта постављеног циља. Остварена је применом вишесеријског истраживачког инструмента названог „Р-серија“, јер су у истраживању учествовали испитаници-родитељи деце предшколског, основношколског и средњошколског узраста.

Из овог истраживачког инструмента за експликацију утврђених резултата, у овом раду издвојен је само један сегмент за анализу, усклађен са циљем и задацима истраживања. То су оне варијабле које су односиле на типове породица и родитељске ставове и односе у процесу развоја, васпитања и учења деце. Испитаници-родитељи су заокруживањем одговарајућег броја на скали (0 – не, никако; 1- делимично, да; 2 – да, знатно; 3 – да, изразито), процењивали нивое своје припадности неком од типова породица, као и своје родитељске ставове и односе према деци. Осим понуђених одговора у истраживачком инструменту, родитељи су имали и могућност да у празни простор упишу и своје ставове и примедбе везене за проблеме породичног васпитања.

Узорак истраживања

Истраживањем је обухваћено 320 родитеља који имају децу-ученике у основним школама колубарског и мачванског округа, а један мањи број родитеља и из подрињског региона Републике Српске. Истина неки од родитеља, осим ученика у основним, имали су и ученике у средњим школама, а понеки и на факултетима. Стога су се очекивала и различита мишљења родитеља у процењивању и давању одговора на постављена питања у истраживачком инструменту. Истина, због начина одабира и величине узорка, могућности генерализације су ограничене, али за даља истраживања, наставну праксу и родитеље утврђени резултати могу бити од користи. Узорак има карактеристике пригодног и стратификованог узорка, јер су испитаници родитељи били из различитих средина, градских, приградских, сеоских, као и различитог образовног нивоа.

Истраживање су обавили студенти Више школе за образовање васпитача у Шапцу, који су након завршеног курса из породичне педагогије додатно добили инструкције за спровођење овог истраживања, с циљем да се родитељима објасни улога и значај овог испитивања и начин како да попуне овај истраживачки инструмент. Они су родитељима били и на услузи, и за сва додатна објашњења која су им била потребна. Након попуњеног инструмента испитаници-родитељи су их без потписивања стављали у затворене коверте.

Обрада података

У циљу прегледније и прецизније интерпретације података и чињеница добијени резултати су обрађени квантитативно и изражени су кроз ранг позицију на основу одговора знатно и изразито (РП), фреквенције (Ф), проценте (%) и аритметичку средину (М) - tabela 1 и 2, графикон 1 и 2.

Резултати истраживања и интерпретација

У теоријском делу рада указано на неке карактеристичне породичне организације, стилове васпитања, ставове и односе родитеља према детету-деци у патријархално-ауторитарним, савремено-демократским и ан-рахишно-стихијним породичним срединама, као и на неке непожељне (престроге, пребрижне, преамбициозне) родитељске ставове и односе према деци. У овом делу рада експлицирају се утврђени резултати истраживања, које је имало за циљ, да се на основу процена, мишљења и ставова родитеља дође до сазнања, како родитељи виде себе у процесу развоја и васпитања деце, и какав је њихов став о припадности неком од типова породице, односно породичне организације и однос према детету-деци. Истовремено на основу процена испитаних родитеља утврђиван је и њихов став и однос према детету-деци, са аспекта престрогости, преамбициозности, пребрижности и презаузетости и неуротичности.

Ово испитивање, носи са собом и одређену дозу сумње у објективност испитаних родитеља, јер су се у инструменту, углавном, захтевали одговори на непожељне ставове и односе родитеља према детету-деци, иако то прати и друга истраживања оваквог карактера. Свакако, ово испитивање би било много целисходније и поузданије да су уз родитеље у њему учествовала и њихова деца-млади, али и то треба да уследи у неком од будућих радова.

Но, указујући на резултате истраживања у вези са ставовима и односу родитеља према детету у процесу развоја, васпитања и учења, сматра се за потребно указати и на то, шта се, у ствари, подразумева под појмом став и однос. Појам став најчешће се употребљава у областима друштвених наука: психологији личности, социјалној психологији, педагогији, социологији и др.

Н. Рот истиче да су ставови, тенденције да се позитивно, или негативно реагује на неку особу, предмет, ситуацију или институцију, и да је сложенија и потпунија Олпортова дефиниција, који под ставом подразумева неуралну и менталну спремност, формирану на основу искуства, која врши директивни или динамички утицај на реаговање појединца на објекте и ситуације са којима долази у додир (Рот, 1973: 102).

У Обухватном речнику психолошких и психоаналитичких појмова, став се дефинише као трајна, научена предиспозиција да се човек понаша на један доследан начин према датој класи објекта; једно постојано ментално и/или неурално стање готовости да се реагује на извесан објекат или класу објекта, не какви су они већ како се замишљају да су. (Ingliš i Ingliš, 1973: 522).

Но, за потребе емпиријских истраживања, како истиче Д. Крнета, најчешће се користи дефиниција коју дају Креч, Крачфилд, Балаки и која наглашава да је став састављен од три компоненте усмерене на један објекат или појаву, а то је сазнајна, осећајна и делатно-тендецијска компонента (Krneta, 2005: 133).

К, Пиорковска, П. указује на модел типологије за испитивање васпитних ставова родитеља, који на једноставан начин описује могуће типове васпитних односа између родитеља и детета и дефиницију става пољског клиничког психолога Марије Зјемске. „Према Зјемској, ставови су трајни системи позитивног или негативног оцењивања, осећања и настојања особе у односу на различите предмете, особе и појаве“ (Piorkowska, 1991: 171).

Но, када се говори о ставу и односу родитеља према детету, Зјемовска указује да је појам „односа“ много шири од појма „става“, под појмом става родитеља подразумева се усвојена структура сазнајно-афективног карактера понашања родитеља према деци, другим речима став родитеља је тежња ка одређеном, релативно непроменљивом начину понашања родитеља према детету“ (Ziemska, prema Piorkowska 1991,:171).

Садржај става родитеља, истиче овај аутор, сличан је и саставу других ставова који укључују знање, осећање и понашање, иако се емотиван чинилац, на пример, љубав, мржња, нежност, хладноћа и др. сматра најважнијом одликом става родитеља, а често се и сама спремност на одређено понашање сматра ставом (Piorkowska, P, 1991,:171).

Став родитеља о припадности неком од типова породице

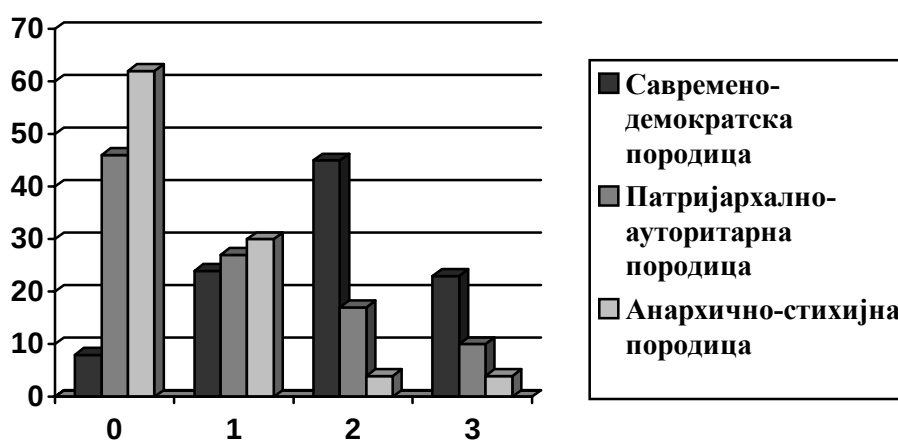
На постављено питање родитељима: да ли и на ком нивоу, припадају неком од доле наведених типова породичних односа, заокруживањем одговарајућег броја на скали процене (0-не, никако; 1-делимично, да; 2-да, знатно; 3-да, изразито) испитаници су исказали своје ставове и мишљење (табела 1, графикон 1).

Tabela 1: Став родитеља о припадности неком од типова породице

РП	Типови породице	Родитељи ученика основне школе (N=320)									
		Нивои припадности									
		0		1		2		3		M	
		ф	%	ф	%	ф	%	Ф	%		
1.	Савремено-демократска породица	25	8	77	24	144	45	74	23	1,83	
2.	Патријархално-ауторитарна породица	149	46	85	27	54	17	32	10	0,90	
3.	Анархично-стихијна породица	198	62	96	30	14	4	12	4	0,50	

Напомена: 0 - не, никако; 1 – делимично, да; 2 – да, знатно; 3 – да, изразито

Графикон 1: Нивои припадности испитаника-родитеља неком од типова породице

Напомена: 0 - не, никако; 1 – делимично, да; 2 – да, знатно; 3 – да, изразито

Из утврђених резултата је видљиво, а то се и очекивало, да је већина испитаних родитеља свој став припадности савременој-демократској породици исказала на знатном нивоу (M=1,83) - табела 1. То је свакако пожељно, с обзиром на бројне улоге и значај родитеља у процесу развоја, васпитања и учења деце. Иначе, овај тип породичне средине карактерише заједничка одговорност, тј. оба родитеља равноправно учествују у процесу развоја и васпитања детета. Свој ауторитет ови родитељи заснивају на поштовању, разумевању и толеранцији, као и на принципијелној одговорности и дисциплини у односу и ставу према детету-деци.

Од 320 испитаника-родитеља, њих 218 или 68% проценило је, да знатно или изразито, својим ставом и односом према детету-деци припада савремено-демократској породици, 77 или 24% испитаника делимично,

претпоставка, са неких аспеката рада и односа према детету, припада овом типу породичне организације, а само 25 или 8% родитеља се изјаснило да не види себе као савремено-демократског родитеља (табела 1, графикон 1).

Припадност родитеља, патријархално-ауторитарној и анархично-стихијној породичној организацији, по процени испитаника, исказан је на знатно нижем нивоу, што охрабрује и радује. Наиме, од 320, испитаних родитеља, њих 149 или 46%, проценило је да не припада патријархално-ауторитарној породици, односно да свој став и однос према деци не заснива на карактеристикама ове породичне средине. А знатно мање испитаника, њих 85 или 27%, исказало је да делимично, вероватно, само са неких аспеката, свој став и однос према детету-деци заснива на карактеристикама ове породице (табела 1, графикон 1).

И анархично-стихијни тип породичне организације нема упориште међу испитаницима овог истраживања. Наиме, од 320, испитаних родитеља, њих 198 или 62%, изјаснило се да не припада овом типу породице, са аспекта става и односа према детету-децу. А само 26 или 8% испитаника сматра да свој стил и став у опхођењу са дететом гради на стихијности и попустљивости. (табела 1, графикон 1).

Став и однос родитеља према детету

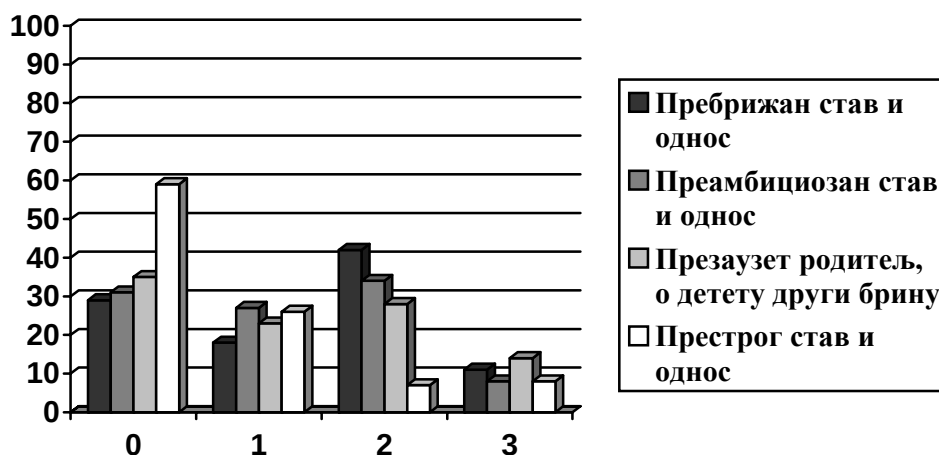
На постављено питање родитељима: да ли и на ком нивоу имају престрог, пребрижан, преамбициозан и неуротичан став и однос према детету у процесу његовог развоја и васпитања, и да ли су на ком нивоу презаузети у обављању својих професионалних и других свакодневних радних задатака, заокруживањем одговарајућег броја на скали процене (0-не, никако; 1-делимично, да; 2-да, знатно; 3-да, изразито) испитаници су исказали своје ставове и мишљење (табела 2 и графикон 2).

Tabela 2: Став и однос родитеља према детету

R. Б.	Став и однос према детету	Родитељи ученика основне школе (H=320)									
		Нивои процена									
		0		1		2		3		M	
		ф	%	ф	%	ф	%	ф	%		
1.	Пребрижан став и однос	93	29	58	18	134	42	35	11	1,35	
2.	Преамбициозан став и однос	99	31	86	27	108	34	27	8	1,20	
3.	Презаузет родитељ, о детету други брину	113	35	74	23	89	28	44	14	1,20	
5.	Престрог став и однос	189	59	83	26	24	7	25	8	0,64	

Напомена: 0 - не, никако; 1 – делимично, да; 2 – да, знатно; 3 – да, изразито

Графикон 2: Нивои процена испитаника о исказаном односу према детету

Напомена: 0 - не, никако; 1 - делимично, да; 2 - да, знатно; 3 - да, изразито

Из презентованих података видљиво је да је већина испитаника-родитеља свој став и однос према детету исказала на виском нивоу пребрижности, уз претпоставку, да су осим пребрижности имали у виду и сву своју брижност у односу према детету-деци. Наиме, од 320, свој пребрижан став и однос према детету, на знатном, односно изразитом нивоу исказало је 169 или 53% испитаних родитеља, а њих 151 или 47% нема или делимично има пребрижан став и однос према детету (табела 2, графикон 2).

Но, овакав исказани ниво пребрижности, или, пак брижности, родитеља према детету-деци и није неко посебно изненађење. То у овом динамичном и сложеном времену живљења и рада, кроз које пролази друштво, па и породица, условљавају многи облици неприхватљивог понашања деце, младих и младих одраслих. Бежање од породице, бежање са часова у школи, напуштање школе, деструктивно, рушилачко и агресивно понашање, алкохолизам, дрогирање, бежање од реалности у иреалност и др., само су неки од проблема због којих родитељи могу да исказују пребрижан или брижан став и однос према детету. Истина, понеки родитељи исказују пребрижност према своме детету, у неким његовим фазама живота и рада, када за то и немају прави разлог и оправдање.

Осим пребрижности, испитани родитељи су на значајном нивоу исказали и своју преамбициозност, а неки од њих, вероватно, и само неке од амбиција које би желели да остваре у процесу неге развоја, васпитања и учења своје деце. Од 320 испитаних родитеља, 135 или 42% своју преамбициозност изразило је на знатном, односно изразитом нивоу, а њих 185 или 58% сматра да нису, или су само делимично преамбициозни

према захтевима свога детета-деце у процесу васпитања и учења (табела 2, графикон 2).

Преамбициозност родитеља јесте један од ставова и односа које има упориште у одређеним породичним срединама, али су ретки родитељи који не исказују амбициозност према своме детету у процесу развоја, васпитања, учења и оспособљавања за живот и рад. Но, уколико је амбициозност родитеља реална и уколико је утемељена на стварним могућностима, способностима и склоностима детета-ученика, она има своје пуно оправдање. А уколико, пак, родитељи своју преамбициозност или амбициозност заснивају на нездравим и нереалним основама, онда је она за дететов развој и учење не само штетна, већ је за његов живот и рад и погубна.

И презаузетост родитеља, уз претпоставку да су ту уврстили и своју учесталу заузетост разним пословима и задацима, по процени испитаника, изражена је, али не на високом нивоу, како се очекивало, јер су неки од родитеља принуђени да раде све и свашта, па и по цео дан, како би обезбедили материјалну егзистенцију члановима породице. Од 320 родитеља, 133 или 42% истакло је своју презаузетост, односно заузетост у обављању послова и задатака, а тиме и препуштање детета-деце другој личности на васпитање, а 187 или 58% родитеља исказало је став да нису или су делимично презаузети у обављању радних задатака (табела 2, графикон 2).

Радује чињеница, што су родитељи у највећој мери проценили да немају престрог став и однос у опхођењу са својим дететом-децом. Наиме, од 320, њих 189 или 59% није престрог, док 83 или 26% испитаних родитеља сматра да су делимично, вероватно само у неким животним и радним ситуацијама, престроги родитељи. Ипак, 49 или 15% родитеља сматра да има знатно или изразито престрог став, претпоставка, да под тим подразумевају и строг став и однос у процесу развоја и васпитања деце (табела 2, графикон 2).

Посебно радује чињеница, мада се у јавности и у литератури говори и томе, да је безначајан број испитаника проценио да има нервозан или неуротичан став и однос према детету-деци, па стога ови показатељи и нису унети у табелу и графикон, иако су се налазили у истраживачком инструменту.

Али, и поред таквих процена родитеља, све више деце у породичним срединама је изложено насиљу. Сиромаштво, незапосленост, алкохолизам, болест, различити конфликти унутар породице, неки су од разлога грубог и насилног понашања родитеља. Према неким испитивањима, како истиче В. Росић, између 84% и 97% родитеља у васпитању детета користити се различитим формама физичког кажњавања деце (Gelles, R. J, prema Rosić, 2002: 85).

И многе друге студије показују да деца родитеља који имају престрог, неуротичан, или, пак, било који други непримеран став и однос према детету у процесу развоја, васпитања и учења, а у литератури се чак користи и претежак и непопуларан израз „отровни“, „диктаторски“ родитељи, не пролазе добро у животу у раду. Она су углавном несретна, повучена, немају поверења у себе и друге, имају најнижи ниво самоцењења и самопоштовања и др. Неадекватно стечено самопоштовање у детињству, може да буде један је разлога и њиховог нестабилног менталног здравља и неуспеха у каснијем животном и радном добу.

Уместо закључка

Нега, развој, васпитни рад и учење детета веома су сложени и одговорни радни задаци родитеља. Да би родитељи што успешније организовали и остварили породични живот детета, поред неопходних знања и умења, морају поседовати и бројне високе људске квалитете. И, сви одговорни субјекти, предшколске установе, основне и средње школе, мас- медији, институције различите намене и улоге, и одговорни органи у друштву, морају предузимати адекватне мере да се у што мањем обиму појављују породице у којима родитељи непримерено утичу на развој и васпитање деце.

Сходно томе, у раду је и указано на неке од типова породичних ставова и односа, као и на поступке родитеља према детету, уз назнаку да експлицирану поделу треба условно схватити и посматрати. У оквиру сваког наведеног типа породичне организације и односа родитеља према детету, могу да се појаве и карактеристике и поступак из неког другог, па и из више њих. Тако, на пример, неки од родитеља могу имати патријархалан став према детету у неким животним и радним ситуацијама, а да већину својих поступака у опхођењу са дететом заснивају на савременим-демократским основама. И престрог поступак и однос родитеља према детету у неким за њега неприхватљивим активностима, може у себи да крије и велику дозу пребрижности, јер се плаши да се детету не догоди нека непријатност или неко зло.

И ово мини испитивање је указало да нема чисто оријентисаног типа и односа родитеља према детету-деци. Радује став испитаних родитеља да себе углавном сматрају савременим и демократским родитељима, као и то да већина њих није сувише престога, преамбициозна, пребрижна, а посебно да они нису неуротични у односу према детету-деци. Истина, то се може већини родитеља и поверовати, али увек ваља имати у виду да има и оних других, који непримерено па чак и погубно утичу на развој, васпитање и учење свога детета-деце. У сваком случају, било би не-реално и очекивати да у породичним срединама имамо само идеалне ро-

дитеље, тј. родитеље са искључиво позитивним особинама, уверењима и ставовима. У свакој личности се, бар и повремено, могу појавити и негативне особине или ставови и поступци према детету. Ретке су породице, које у овим савременим, али веома сложеним условима живљења и рада нису имале или немају никаквих проблема у процесу развоја, васпитања и учења своје деце.

Већина родитеља актуелне проблеме са којима се сусрећу њихова деца успешно решава слогом, уложеним напором и адекватним поступцима, ставовима и односом, као и применом адекватних педагошко-психолошких мера. Истина, неки од њих то успешно чине и уз помоћ стручних кадрова у образовно-васпитним, социјално-заштитним, здравственим и другим установама. Ипак, неке од породица у томе и не успевају, како из субјективних, тако и из објективних разлога, у чему им је неопходна и посебна помоћ стручних кадрова, установа и институција, јер погрешни су и сви они ставови, ма од кога долазили, да су за све проблеме васпитне запуштености, и за кршења опште прихваћених друштвених норми понашања и вредносних оријентација деце, младих и младих одраслих, једино одговорни и криви само родитељи, с обзиром на то да је већ одавно познато да на младу личност делује и мноштво других како друштвених, тако и других чинилаца.

За успешан развој и квалитетно васпитање деце, осим позитивних ставова и поступака у односима родитељ-дете, веома је важна општа атмосфера која влада у породици, сигурност, поверење, љубав. Веома је битно какав је став родитеља према детету у доба интензивног психофизичког развоја, у време када се врши еманципација младе личности, у време када млада личност учвршћује своје ставове, уверења и вредносне оријентације.

Зато се дете од самог почетка развоја, мора тако неговати и васпитавати да кад оно само одрасте и постане родитељ, настави да негује савремено-демократски став и однос у својој породици и да адекватним поступцима и методама што успешније утиче на развој, васпитање и учење својих потомака.

Дакле, престрог став и однос никако, строгост по потреби; преамбициозан став и однос никако, а амбициозност у скалду са потребама, интересима, могућностима и склоностима детета; пребрижан став и однос никако, а брижан само у оним животним и радним ситуацијама које то захтевају; превише попустљив став и однос никако, а попустљив само по потреби, као и сваки други непожељан став и однос према детету-деци који разара његову душу, који га чини несретним, безвољним, уплашеним, несигурним, неодговорним и који ће имати утицаја на стварање негативне слике о себи, као и на недостатак поштовању себе као личности, без обзира на узрасни ниво.

Литература

1. Golubović, Z. (1981): *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb, Naprijed.
2. Грандић, Р. (1997): *Породична педагогија*, Нови Сад: Филозофски факултет.
3. Dmitrović, M. (1989): *Škola, porodica i društvena sredina u odgoju djece*, Zagreb.
4. Ђорђевић, М. и др. (1994): *Како успешно васпитавати*, Ниш: ИП „Градина“.
5. Ekerman, N. V. (1966): *Psihodinamika породичног живота*, дијагноза и лечење породичних односа, Titograd, Biblioteka „Psiha“.
6. Ingliš, B. H., Ingliš, A. Č. (1972): *Obuhvatni Rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*, Beograd, Savremena administracija.
7. Јовановић, Б. (2000): *Породично васпитање*, Јагодина: Учитељски факултет.
8. Кембел, Р. (2003): *Како стварно волети своје дете*, Београд, Алфа и Омега.
9. Krneta, D. (2005): *Socijalna psihologija*, Banja Luka, Fakultet za poslovni inženjering i menadžment.
10. Lacković, Grgin, K. (1982): *Roditeljski stil rukovođenja i socijalno ponašanje učenika*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Beograd, Prosveta.
11. Mandić, P. (1975): *Saradnja porodice i škole*, Sarajevo, I P „Svjetlost“ Zavod za udžbenike.
12. Милић, А. (2001): *Sociologija porodice*, Beograd, Čigoje štampa.
13. *Pedagoška enciklopedija*, 2. (1989), Beograd, Zagreb, Sarajevo, Titograd, Novi Sad...
14. Пејић, Р. (2001): *Породица и њен утицај на васпитање деце*, Зборник радова, Шабац, Виша школа за образовање васпитача.
15. Piorkowska, P., K. (1991): *Jedan model za ispitivanje vaspitnih stavova roditelja*, Psihologija, Savez društava psihologa Srbije, Beograd, godina XXIV 1–2.
16. Продановић, Љ. (2000): *Родитељ и дете у основној школи*, Београд.
17. Rosić, V. (1998): *Obiteljska pedagogija*, Rijeka, Filozofski fakultet.
18. Rosić, V., Zloković, J. (2002): *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*, Rijeka, Grafrade.
19. Рот, Н. (1973): *Психологија личности*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
20. Savićević, D. (1967): *Образовање за живот у породици*, Београд, Zavod za izdavanje udžbenika.
21. Станојловић, Д. Б. (1997): *Породица и васпитање деце*, Београд, Научна књига.
22. Suzić, N. (2005): *Pedagogija za XXI vijek*, Banja Luka, TT-Centar.
23. Todorović, J. (2004): *Vaspitni stilovi u porodici i stabilnost samopoštovanja adolescenata*, Psihologija, Beograd, Društvo psihologa Srbije.

24. Friel, J. C. Friel, L. D (2003): *7 највећих грешака које родитељи чине*, Ниш, Зограф.
25. [www.bebin.net/tekstovi/roditelji-umece roditeljstva. htlm](http://www.bebin.net/tekstovi/roditelji-umece-roditeljstva.html). Očitano 04.09.2007.
26. [www.fokus-tjednik. hr/vijest-arhiva](http://www.fokus-tjednik.hr/vijest-arhiva), Tipovi roditelja. Očitano 31.08.2007.
27. [www.moderna vremena. hr/ prikaz knjige](http://www.moderna.vremena.hr/prikaz/knjige): Otrovni roditelji, Forvard Susan... Očitano 24.08.2007.
28. [http://jagor. srce. hr./-vnemet/bz/roditelj. html](http://jagor.srce.hr/-vnemet/bz/roditelj.html). Očitano 14.10.2006.
29. [http://www.zzjzpgz. hr/nzl/obitelj. htm](http://www.zzjzpgz.hr/nzl/obitelj.htm). Očitano 04.09.2007.

Ratko Pejić

THE ROLE OF PARENTS AND THEIR RELATIONSHIPS WITH CHILDREN

Summary

The parents with their attitude and relationships toward children are very significant and even irreplaceable factors of the children's successful development and education. According to that, this paper alludes to some important pedagogical characteristics and attitudes and relationships between the parents and children in patriarchal-authoritative, contemporary-democratic, and anarchic-elemental family surroundings.

Although we are aware of the fact that in reality there are no clearly defined family or parents types, in this paper, conditionally, we talk about: too strict, over-ambitious, overprotective and overworked parents, and about their attitudes and relationships toward child/children.

We also showed the results of the questioning on the estimation and ideas of the questioned parents about their belonging to a certain type of the family or parents, from the aspect of attitudes and relationships toward children.